

Тема 5. Перевіркові розрахунки елементів в гідравлічних комплексах з кільцевими мережами

Мета вивчення теми : засвоєння перевірки адекватності математичної моделі поточкорозподілу в реальному часі, усвідомлення принципів перевірочних розрахунків розгалужених мереж.

План

1. Перевірка адекватності математичної моделі поточкорозподілу в реальному часі.
2. Особливості перевірочних розрахунків розгалужених мереж з одним водоживлювачем без регулюючих ємностей та їх застосування для оперативного управління.
3. Особливості перевірочних розрахунків розгалужених мереж з одним підживлювачем та різною кількістю джерел живлення та їх застосування для оперативного управління.
4. Графічний аналіз роботи розгалуженої інженерної мережі транспортування води з двома підживлювачами.

1. Задачею перевірочних розрахунків являється визначення дійсних витрат і тисків в усіх елементах комплексу споруд при їх сумісній роботі та заданих характеристиках окремих елементів.

Звичайно при перевірочних розрахунках відомими являються: діаметри всіх ліній системи, геодезичні позначки всіх її вузлів, гідравлічні характеристики прийнятих водоживлювачів і нефіксованих відборів. В практичних розрахунках як правило вимагається також, щоб величини вільних напорів в вузлах мережі знаходилися в певних межах.

Нехай p - загальна кількість ділянок системи, m - загальна кількість вузлів системи, в яку також включаються точки розміщення водоживлювачів та нефіксованих відборів, e - кількість водоживлювачів і нефіксованих відборів.

Невідомими в системі, яка аналізується, будуть: p лінійних витрат ділянок q_{ik} , m п'єзометричних напорів H_i в усіх m вузлах системи, e витрат водоживлювачів і нефіксованих відборів.

Тоді загальна кількість невідомих буде:

$$p + m + e ,$$

з яких $p + e$ невідомих витрат і m невідомих напорів.

Для знаходження цих невідомих при сумісній роботі елементів системи в загальному випадку можуть бути складені такі групи рівнянь:

- Рівняння вигляду $\sum Q=0$

-

$$(\sum(q_{ik}+Q_i)=0)$$

в кількості m .

- Рівняння вигляду

-

$$\Pi_i - \Pi_k = h_{ik} = S_{ik} \times q_{ik}^\beta,$$

де Π_i і Π_k - величини п'єзометричних напорів на кінцях кожної ділянки;

h_{ik} - втрати напору на ділянці ik ,

S_{ik} - гідравлічний опір ділянки,

q_{ik} - лінійна витрата ділянки.

Кількість таких рівнянь для систем, які включають кільця і тупикові лінії, буде рівною $p-n$, де n - число кілець.

- Рівняння вигляду

-

$$\sum h_{ik} = 0 \quad \text{або} \quad \sum S_{ik} q_{ik}^\beta,$$

для всіх n кілець мережі. Ці рівняння називаються рівняннями внутрішньої ув'язки мережі.

Рівняння вигляду

$$f_1(Q) - (\sum h)_1 = f_2(Q) - (\sum h)_2,$$

які пов'язують попарно водоживлювачі і точки нефіксованих відборів при їх сумісній роботі через втрати напору в лініях, що їх з'єднують. Загальна кількість таких рівнянь буде дорівнювати $e-1$. Функції вигляду $f(Q)$ виражають напірно-витратні характеристики водоживлювачів і нефіксованих відборів. Ці рівняння можуть біти названі рівняннями "зовнішньої ув'язки" системи.

Загальне число рівнянь буде

$$m + (p - n) + n + (e - 1) = p + m + e - 1,$$

тобто на одиницю менше, ніж число невідомих. При цьому всі витрати і всі втрати напору можуть бути визначені з одержаних

$$p + m + e - 1$$

рівнянь. Не можуть бути знайденими тільки абсолютні величини п'єзометричних позначок в вузлах мережі Π_i .

Рівняння другої, третьої і четвертої груп (при вже відомих витратах) дають можливість встановити зв'язок між вузловими п'єзометричними позначками, тобто дають величину втрат напору на ділянках, але не дають абсолютної величини Π_i . Отже можна одержати форму п'єзометричної поверхні, але без прив'язки її до позначок місцевості. Якщо витрати води будуть знайдені, то втрати напору, а отже і всі вузлові п'єзометричні

позначки (чи напори), які визначаються, можуть бути також знайдені (якщо один із них буде відомим).

В окремих випадках для знаходження всіх невідомих витрат достатньо рівнянь першої групи, тобто лінійних рівнянь. В загальному випадку число невідомих витрат дорівнює $p + e$, число рівнянь першої групи m . Цих рівнянь буде досить для визначення всіх витрат при умові, що

$$p + e = m .$$

Враховуючи, що для всякої плоскої мережі

$$p = n + m - 1 ,$$

число невідомих витрат може бути рівним числу рівнянь першої групи при умові:

$$n + m - 1 + e = m \quad \text{або} \quad n + e = 1 .$$

Останнє рівняння можливе тільки коли $n=0$. В цьому випадку $e=1$, що справедливо для розгалуженої мережі.

Таким чином, визначити всі витрати, користуючись тільки рівняннями першої групи, можна тільки при тупикових мережах без нефіксованих відборів і з одним джерелом живлення.

При відомих витратах ділянок втрати напору в них можуть бути обчислені незалежно для кожної ділянки, після чого можна встановити зв'язок між п'єзометричними напорами всіх вузлів мережі.

В системах з одним джерелом живлення і фіксованими відборами води сума всіх цих відборів завжди дорівнює подачі водоживлювача. Отже в цьому випадку подача водоживлювача стає величиною відомою, число невідомих зменшується на 1 і одне з рівнянь вигляду $\sum Q_{\text{вузл}}=0$ перетворюється в тотожність. В цих випадках по напірно-витратній характеристиці водоживлювача при відомій подачі можна визначити напір.

Якщо в системі, що розглядається, буде співвідношення $p+e>m$ (або, що те ж саме, $n+e>1$), рівнянь першої групи недостатньо для визначення невідомих витрат. Це може мати місце як при $e>1$, тобто при наявності кількох джерел живлення, так і при $n>0$, тобто при наявності в мережі замкнутих контурів (кілець).

Таким чином, для загального випадку розрахунку змішаних мереж, які включають кільця і тупикові лінії, необхідно мати всі рівняння чотирьох груп. Для змішаних мереж з одним джерелом живлення зникають рівняння четвертої групи (рівняння зовнішньої ув'язки). Для розгалужених мереж з кількома джерелами живлення і нефіксованими відборами зникають рівняння третьої групи (рівняння внутрішньої ув'язки).

2. Розглянемо систему з фіксованими відборами і одним водоспоживачем, яким може бути насосна станція або напірний резервуар (рис. 7).

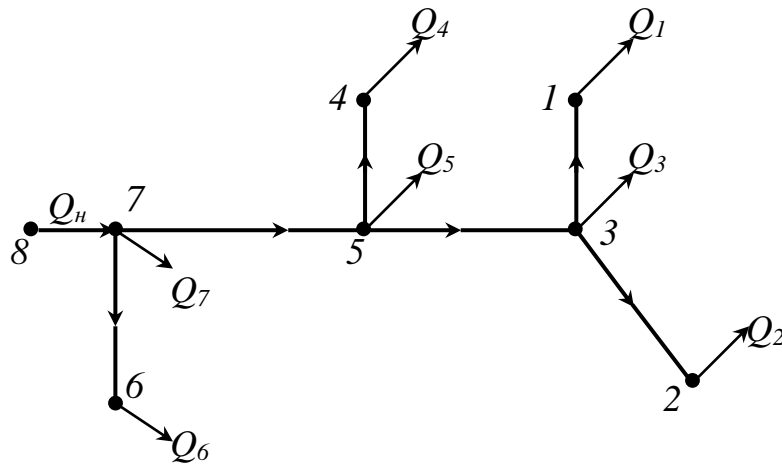

Рисунок 5.1 - Розрахункова схема безбаштової водопровідної мережі

При аналізі роботи такої мережі відомими являються діаметри і довжини (а отже і їх гідравлічний опір) ліній, фіксовані відбори в вузлах Q_i , характеристика $Q-H$ водоживлювача, геодезичні позначки всіх вузлів мережі Z_n і насоса. Необхідно визначити лінійні витрати ділянок q_{ik} , подачу води водоживлювачем Q_n і вузлові напори в усіх вузлах H_i загальним числом m , включаючи напір, який створюється водоживлювачем H_n .

Вільні напори H_{vi} при відомих напорах Π_i і позначках землі Z_i визначають за формулою:

$$H_{vi} = \Pi_i - Z_i .$$

Загальна кількість витрат, які необхідно знайти, буде

$$p+e = p + 1,$$

а число напорів, які визначаються - m .

Загальна кількість невідомих буде

$$p + e + m = p + m + 1.$$

Для визначення цих невідомих може бути складено m рівнянь першої групи (у вигляді $\sum Q_{\text{вузл}}=0$) і p рівнянь другої групи (у вигляді $\Pi_i - \Pi_k = h_{ik} = \sum S_{ik} q_{ik}^2=0$), тобто всього $m+p$ рівнянь.

В системі, що розглядається, для визначення всіх витрат достатньо рівнянь першої групи, бо їх число дорівнює числу невідомих, які визначаються, тобто

$$m = p + e .$$

Для мережі, яка приведена на рис.7, маємо $m = 8$, $p = 7$, $e = 1$. Тоді $8 = 7 + 1$.

Якщо почати обчислювати витрати на ділянках мережі з кінця її, то одержимо

$$\begin{aligned} q_{1-3} - Q_1 &= 0, & q_{1-3} &= Q_1; \\ q_{2-3} - Q_2 &= 0, & q_{2-3} &= Q_2; \\ q_{5-3} - q_{1-3} - q_{2-3} - Q_3 &= 0, & q_{5-3} &= Q_1 + Q_2 + Q_3; \\ q_{4-5} - Q_4 &= 0, & q_{4-5} &= Q_4; \\ q_{7-5} - q_{5-3} - q_{4-5} - Q_5 &= 0, & q_{7-5} &= Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4 + Q_5; \\ q_{7-6} - Q_6 &= 0, & q_{7-6} &= Q_6; \\ q_{7-8} - q_{7-5} - q_{7-6} - Q_7 &= 0, & q_{7-8} &= Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4 + Q_5 + Q_6 + Q_7 = \sum_{i=1}^7 Q_i \\ & & Q_n &= \sum_{i=1}^7 Q_i . \end{aligned}$$

Для визначення m невідомих вузлових напорів використовуються рівняння другої групи в кількості p , яких на одиницю менше, ніж невідомих. Якщо врахувати, що для системи з одним джерелом живлення і фіксованими відборами подача насоса завжди дорівнює сумі відборів води споживачами, то $Q_n = \sum Q_i$. Тоді при відомій напірно-витратній характеристиці насосу по ній можна визначити величину напору, який буде створювати насос при подачі витрати Q_n . Інші вузлові напори визначаються з використанням рівнянь другої групи вигляду

$$P_i - P_k = S_{ik} q_{ik}^2 .$$

Вільні напори визначаються за формулою:

$$H_{vi} = P_i - Z_i .$$

Після визначення вільних напорів необхідно пересвідчитись, що вони знаходяться в необхідних межах. Якщо виявиться, що при водоживлювачеві, який було намічено для використання, величини вільних напорів в диктуючих точках системи будуть меншими від необхідних, то слід взяти насос з більшим напором і навпаки. При цьому зміна водоживлювача не впливає на витрати на ділянках і на втрати напору в них, а лише впливає на вузлові напори. П'езометричні лінії при заміні водоживлювачів піднімаються або опускаються паралельно самі собі на одну і ту ж величину в кожному вузлі.

При використанні напірного резервуару як водоживлювача відмінність від розглянутого вище розрахунку буде полягати лише в тому, що не тільки подача води з резервуару буде завжди дорівнювати сумі відборів з мережі, але і напір у водоживлювача буде постійним ($H_v = \text{const}$) і незалежним від подачі.

3. Розглянемо систему з розгалуженою мережею і двома насосними станціями, які подають в неї воду (рис. 8). При перевірочних розрахунках всі фіксовані відбори, геодезичні позначки всіх вузлів системи і гідравлічні опори всіх ліній відомі. Напірно-витратні характеристики обох насосних станцій також відомі або підібрані за попередніми міркуваннями. На відміну від системи з одним водоживлювачем витрати і напрями руху води в головній магістралі можуть змінюватися в залежності від характеристики водоживлювача.

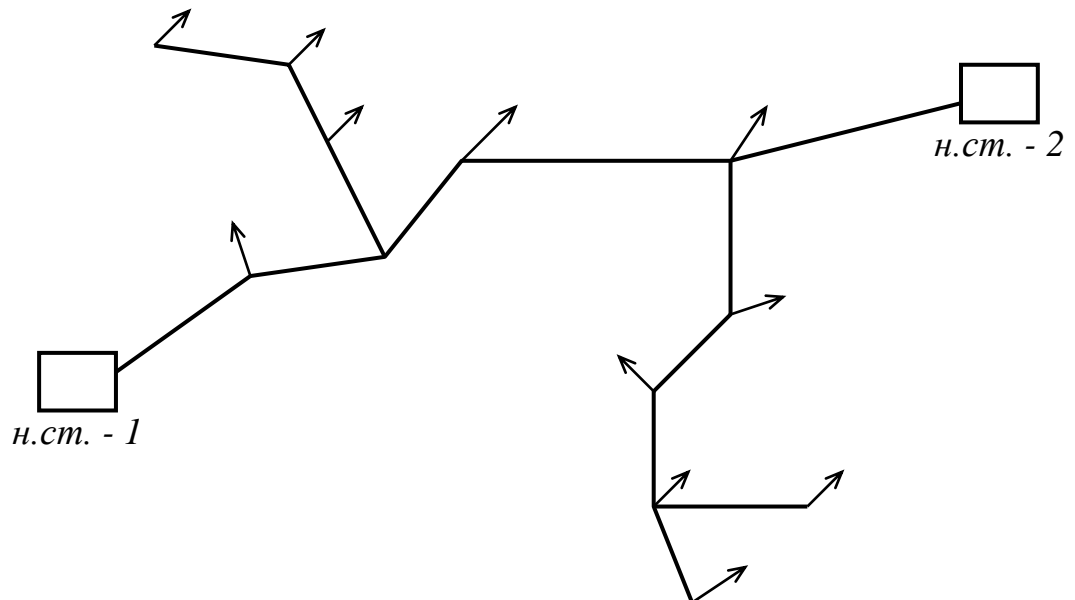

Рисунок 5.2 - Розгалужена безбаштова мережі з подачею води двома насосними станціями

Загальні витрати в відгалуженнях залежать від вузлових витрат, до яких вони підводять воду. Якщо вузлові витрат фіксовані, то аналіз роботи відгалуження виконується так, як і розгалуженої мережі з одним водоживлювачем. Тому особливості аналізу роботи системи, яка приведена на рис.8, можна розглянути на спрощеній схемі (рис.9). На цій схемі відбори відгалужень замінені фіксованими зосередженими відборами в вузлах, в яких ці відгалуження приєднуються до головної магістралі і які за величиною дорівнюють загальній витраті відгалуження.

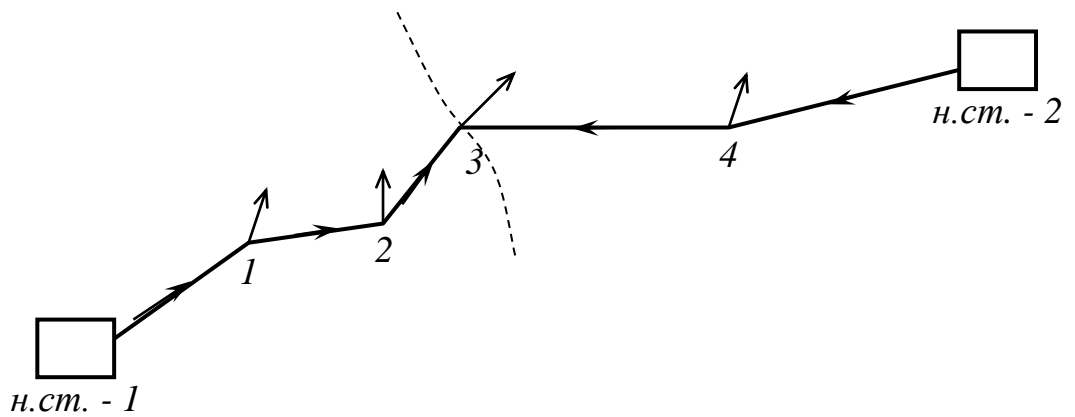

Рисунок 5.3 - Розрахункова схеми мережі

Кількість невідомих витрат в схемі, яка аналізується, буде $p+e$, де p - кількість лінійних витрат q_{ik} , e - кількість невідомих подач водоживлювачів Q_{ni} ($e=2$).

Кількість невідомих вузлових напорів H_i дорівнює числу вузлів системи m (з врахуванням вузлів з водоживлювачами).

Тоді загальне число невідомих буде

$$p + e + m$$

або для системи, що розглядається,

$$5 + 2 + 6 = 13 .$$

Для їх знаходження можна використати m рівнянь першої групи у вигляді $\sum Q_n = 0$ для всіх вузлів, p рівнянь другої групи у вигляді

$$H_i - H_k = S_{ik} q_{ik}^2$$

для всіх ділянок, $e-1$ рівнянь четвертої групи, тобто всього **12** рівнянь.

В цьому випадку рівнянь першої групи для визначення всіх витрат буде недостатньо тому, що

$$p + e > m \quad (5+2 > 6)$$

В мережі з двома джерелами живлення невідомі величини подач водоживлювачів Q_1 і Q_2 , тобто невідомою являється межа “зон живлення” системи окремими водоживлювачами.

Лінійні витрати пов’язані з подачею насосних станцій залежністю

$$Q_1 + Q_2 = \sum Q_i .$$

Другою парою головних невідомих являються напори H_1 і H_2 , які створюються водоживлювачами при їх сумісній роботі. Вони пов'язані з витратами з витратами Q_1 і Q_2 співвідношеннями

$$H_1 = F(Q_1) \text{ та } H_2 = F(Q_2),$$

які задаються характеристиками намічених до використання насосів. Для знаходження чотирьох головних невідомих Q_1 , Q_2 , H_1 і H_2 не вистачає одного рівняння. Таким рівнянням може бути рівняння зовнішнього ув'язки

$$H_1 - \sum(S_{ik} q_{ik}^2)_1 = H_2 - \sum(S_{ik} q_{ik}^2)_2 .$$

Величини сумарних втрат напору в першій і другій зонах живлення можуть бути знайдені в функції невідомих величин Q_1 і Q_2 . Тоді рівняння зовнішньої ув'язки можна представити у вигляді залежності

$$F_1(Q_1) - f_1(Q_1) = F_2(Q_2) - f_2(Q_2).$$

Сумісне розв'язування наведених вище рівнянь дає можливість визначити Q_1 , Q_2 , H_1 і H_2 . Коли Q_1 і Q_2 визначено, всі інші невідомі витрати в лініях мережі легко визначаються з рівнянь першої групи. Після чого неважко визначити всі напори в усіх вузлах системи.

Система рівнянь може розв'язуватись аналітично або графічно. При розв'язуванні задачі необхідно попередньо намітити можливі області живлення системи від насосів і знайти залежність величин $(\sum h)_1$ і $(\sum h)_2$ від відповідних подач насосів Q_1 і Q_2 . Для цього намічається точка сходу потоків і розраховуються характеристики трубопроводів в кожній із зон по залежності $\sum S_{ik} q_{ik}^2$. Визначені таким чином втрати напору $(\sum h)_1$ і $(\sum h)_2$ вираховуються з ординат характеристик $(Q - H)$ насосів **1** і **2** відповідно. Враховуючи те, що сумарна подача обох насосів завжди дорівнює сумі відборів з мережі $\sum Q_i$, графічне розв'язування задачі починається з будівництва характеристик кожного з насосів на кінцях відрізка вісі абсцис, який дорівнює $\sum Q_i$ (рис. 10).

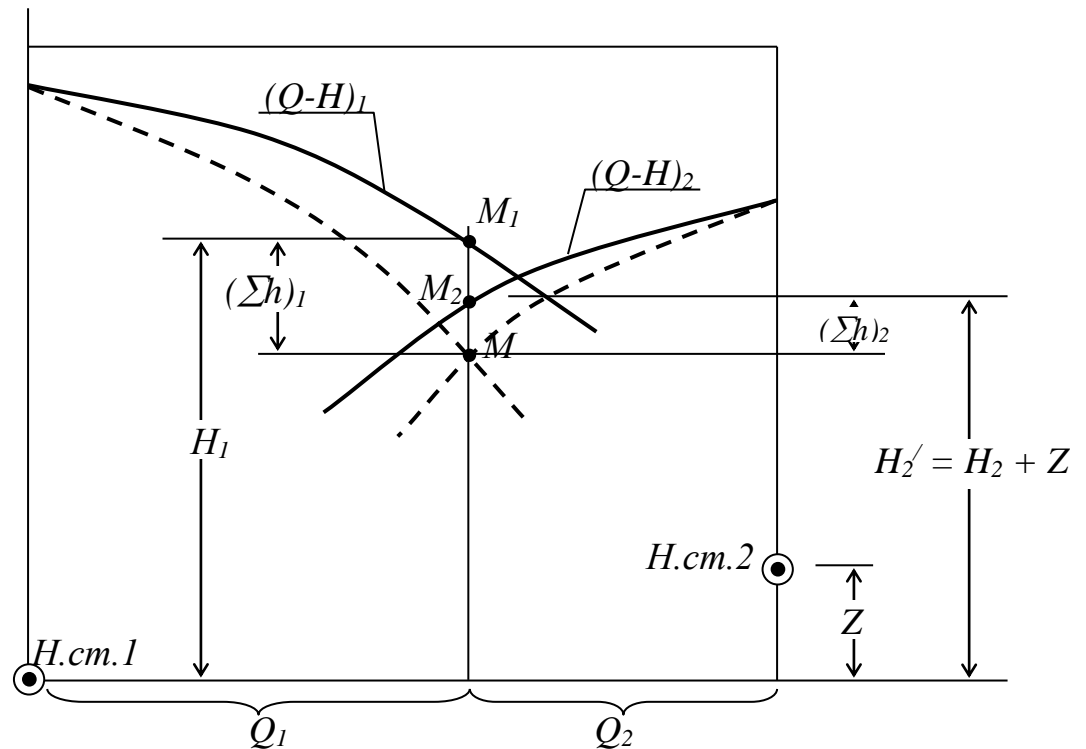

Рисунок 5.4 - Графічний аналіз роботи розгалуженої мережі з двома водоживлювачами

4. Після вирахування відповідних витрат напору з ординат кожної з характеристик буде одержано дві нові характеристики насосів, які показано пунктиром. Їх перетин між собою дає точку **М**, яка визначає величини подач кожного з насосів Q_1 і Q_2 . Ординати точок M_1 і M_2 характеристик $(Q-H)_1$ і $(Q-H)_2$, які відповідають абсцисі точки **М**, дають напори насосів H_1 і H_2 відносно вісі насосної станції N_1 . Різниця ординат M_1 і **М** дає величину $(\Sigma h)_1$, а ординат M_2 і **М** - $(\Sigma h)_2$. Інші величини q_{ik} і h_{ik} можуть бути легко знайдені за допомогою рівнянь першої та другої групи.

Подібний метод перевірного розрахунку безбаштових розгалужених мереж з двома джерелами живлення може бути розповсюдженим і на системи з будь-яким числом насосних станцій. При збільшенні числа насосних станцій буде відповідно зростати число невідомих величин подачі насосів Q_n . Тому для визначення всіх невідомих витрат до рівняння першої групи необхідно додавати рівняння "зовнішньої ув'язки" в кількості **e-1**.

Наприклад, для мережі з трьома насосними станціями необхідно буде два рівняння "зовнішньої ув'язки":

$$H_1 - (\Sigma h)_1 = H_2 - \Sigma(h)_2$$

$$\text{I } H_1 - (\Sigma h)_1 = H_3 - \Sigma(h)_3 ,$$

які можна представити у вигляді

$$F(Q_1) - f(Q_1) = F(Q_2) - f(Q_2)$$

$$i F(Q_1) - f(Q_1) = F(Q_3) - f(Q_3),$$

де Q_1, Q_2 і Q_3 - невідомі подачі насосів;

H_1, H_2 і H_3 - відповідні їм напори насосів;

$(\Sigma h)_1, (\Sigma h)_2, (\Sigma h)_3$ - сумарні втрати напорів в зонах мережі, які живляться від відповідних насосних станцій.

Ці два рівняння “зовнішньої ув’язки” разом з основним “балансовим рівнянням”

$$Q_1 + Q_2 + Q_3 = \Sigma Q_i$$

складають систему рівнянь для визначення всіх невідомих витрат Q_1, Q_2 і Q_3 .

Межа зон живлення уточнюється в процесі розрахунку. Задача може розв’язуватись графічно чи аналітично. В усіх розглянутих системах замість окремих насосних станцій можуть бути напірні резервуари або природні водосховища, які використовуються як водоживлювачі (при умові, що вони не можуть перетворитись в нефіксовані відбори). При цій умові розрахунок систем з такими резервуарами залишається таким же, як і з насосними станціями з тією різницею, що для фіктивних ліній, які з’єднують вузол “0” з напірним резервуаром, характеристика буде мати вигляд **$H = \text{const}$** . Схема розрахунку з фіктивними контурами відтворює схему електромодельовання системи водопостачання.

Питання для самоконтролю

1. Які завдання вирішуються при виконанні перевірочних розрахунків?
2. Які розрахункові параметри є відомими при розрахунках схеми безбаштової водопровідної мережі?
3. Чому дорівнює кількість невідомих витрат при розрахунку розгалуженої безбаштової мережі з подачею води двома насосними станціями?
4. В яких випадках виконуються рівняння зовнішньої ув’язки?